

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Теорії та концепції особистості в ракурсі
юридичної психології»

обов'язкових компонент освітньо-наукової програми
третього (доктор філософії) рівня вищої освіти

053 Психологія (юридична психологія)

Тема № 1. Введення в дисципліну

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 30.08.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол № 7 від 25.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол № 7 від 29.08.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри
соціології та психології
Протокол № 8 від 15.08.2023 р.

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат біологічних наук, доцент
Шахова О.Г.

Рецензенти:

1. Старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Воробйова І.В.

2. Професор кафедри педагогіки та соціології, доктор психологічних наук, доцент Мілорадова Н.Е.

План лекцій.

1. Вступ. Визначення об'єкту та предмету дисципліни «Теорії та концепції особистості в ракурсі юридичної психології».
2. Історичний нарис розвитку проблематики особистості в юридичній психології.
3. Поняття особистості у психології.
4. Основні теоретичні підходи до психології особистості.
5. Розширення рамок теорії особистості. Теорії девіантної та делінквентної поведінки.

Рекомендована література.

Основна:

1. Євдокімова О. О. Історія психології: навч. посіб. - Вид. 2-ге, допов. Харків : Константа, 2020. 320 с.
2. Corr P. J., Matthews G. (ed.). The Cambridge handbook of personality psychology. Cambridge University Press, 2020.
3. Теорії та концепції особистості в ракурсі юридичної психології: навчально-методичний посібник / автори-укладачі: Д.В. Швець, О.Г. Шахова. О.О. Євдокімова. Харків, 2021. 126 с.

Допоміжна:

1. Морозов О. М. Патопсихологічний аналіз особистості у правоохоронній практиці : Монографія К. : Атіка, 2009. 320 с.
2. Швець Д. В. Наукові підходи до проблеми розвитку особистості у сучасних українських та зарубіжних психологічних дослідженнях / Д. В. Швець // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Київ : ДП "Інформ.-аналіт. агентство", 2016. – Т. 10 : Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія, вип. 29. – С. 207-219.
3. Montag C., Elhai J.D. A new agenda for personality psychology in the digital age? Personality and individual differences. V. 147. P. 128-134.

Інтернет ресурси

1. Merydithhttps S. Personality Theories. First published: 20 November 2017. <http://doi.org/10.1002/9781118524275.ejdj0097>
2. Електронна бібліотека Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського (www.nbuv.gov.ua)
3. Пошукова система Google Академія (Google Scholar) - <http://scholar.google.com>
4. Шостко О. Ю. Біологічні та психологічні теорії пояснення злочинної поведінки неповнолітніх у США. Теорія і практика правознавства. 2015. Вип. 1. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2015_1_26

Текст лекції

1. Вступ.

В останні десятиліття в юридичній психології відмічається значне підвищення дослідницького інтересу до питань соціально-психологічних чинників формування правової й кримінальної особистості та психологічних властивостей особистості в аспекті правових відносин. Це необхідно для розвитку здатності фахівців в сфері права до системного психологічного аналізу ситуацій професійної діяльності.

Даний курс лекцій спрямований на вирішення актуальних теоретико-методологічних та практичних завдань юридичної психології – висвітлення основних теоретичних концепцій щодо чинників та факторів формування правової й кримінальної особистості, формування у фахівців в сфері права вмінь та навичок виявляти особистісний аспект психологічних проблем в галузі юридичної психології та знаходити шляхи його практичного вирішення; здатність до вивчення психологічних і кримінологічних характеристик, станів особистості засудженого, пов'язаних з ізоляцією від суспільства тощо.

3. Історичний нарис розвитку проблематики особистості в юридичній психології.

Становлення юридичної психології як науки визначалося тим, що основні проблеми юриспруденції (особистість злочинця, досудове слідство та судове провадження кримінальної справи, перевиховання засуджених) не могли бути вирішені на рівні суто юридичному чи суто психологічному, а вимагали розробки спеціалізованого методичного інструментарію для вивчення і теоретичної розробки проблематики на межі юридичної та психологічної науки.

Застосування психологічного знання для забезпечення правосуддя та використання його в напрямках правоохоронної діяльності має прадавню історію. Випробування учасників процесу, що подекуди мали містичний характер, але значною мірою синтезували емпіричний досвід багатьох поколінь, мали місце вже в античному та середньовічному кримінальному процесі. Вони базувалися на застосуванні знань психології людини, різних її проявів для одержання правдивої інформації. Прообразом тестування, своєрідним емпіричним дослідженням при розслідуванні злочинів та доведенні вини було, наприклад, випробування рисом у Давньому Китаї або тамтамом у народів Африки. Проте і в античному, і в середньовічному процесі основним доказом було особисте зізнання підозрюваного у вчиненому.

Розшуковий процес, як світський (більш вишуканий) варіант інквізиційного, не використовував даних психології, базуючись виключно на таємних письмових свідощах. Особисте зізнання як основний доказ здобувалося всіма можливими способами, у тому числі й із застосуванням катувань і тортур. Одночасно з фізичними, використовувалися і психологічні методи впливу на підозрюваних із метою отримання зізнання будь-що; їх основою були узагальнені емпіричні дані та побутова психологія.

Щоб примусити людину дати свідчення, спеціально створювали шокову ситуацію, обстановку, яка провокувала до вияву емоцій. Наприклад, підозрюваного раптово вводили в ледь освітлене приміщення, де знаходився труп, і там змушували сказати правду, використовуючи його шоковий стан.

На зміну інквізиційному середньовічному розшуковому процесу прийшов процес змагальний (ідеї останнього зароджувалися в філософії, соціології, теорії права) з властивою йому гласністю та усним провадженням. Важливого значення набувають показання свідків та інформація стосовно особистості підсудного, потерпілого, позивача, відповідача тощо. Для правильної оцінки свідчень підозрюваного, обвинувачуваного та інших учасників процесу, одержання даних про їх особистість у кримінальному, а потім у цивільному буржуазному процесах з'являється потреба залучення та використання психологічного знання.

Так, у Європі почала інтенсивно розвиватися судова психологія. У 1792 р. виходить робота К. Вкартсгаузена "Про необхідність психологічного аналізу кримінально-правових понять"; у першій половині XIX ст. побачили світ роботи І. Гофбауера "Психологія та її застосування до судового життя" та І. Фредрейха "Систематичне керівництво з судової психології", де висвітлювалися психологічні аспекти проблем особистості злочинця, індивідуалізації вини та покарання, а також безпосередньо психології кримінального судочинства.

Середині і друга половина XIX ст. знаменувалася в Європі значним посиленням інтересу до кримінальної психології, що зумовлювалося, насамперед, розвитком антропологічних поглядів на детермінацію злочинної поведінки (Ч. Ломброзо, Е. Феррі, Р. Гарофало). У книзі «Злочинна людина, вивчена на основі антропології, судової медицини та тюрмознавства» (1876 р.) Ч. Ломброзо здійснив спробу визначити матеріальний субстрат злочину, висловивши думку про те, що злочинець – це атавістичний тип, який має низку фізичних і, відповідно, психічних рис, що наближають його до дикунів, первісних людей або навіть тварин. На його думку, злочинця неможливо виправити, як неможливо приручити та одомашнити хижака, тому єдиним виправданим засобом боротьби зі злочинністю є якомога більш рання ізоляція представника злочинного типу від суспільства.

Е. Феррі та Р. Гарофало доповнили перелік біологічних детермінант злочинності, але залишилися при цьому на позиціях антропологічної школи. Так, Е. Феррі в праці "Злочин як соціальне явище" визначив три групи чинників, що породжують злочинність: антропологічні (індивідуальні), фізичні та соціальні. До останніх були віднесені: громадянський стан, рід занять, місце народження, класовий стан, освіта та виховання. **Р. Гарофало**, зазначаючи, що злочинець має риси "дикунів" та розумову недорозвиненість, поділяв злочини на "природні" та "штучні", спричинені неповагою до страждань інших людей та до їх права власності.

Помітним досягненням у розвитку юридичної психології були роботи Г. Гроса «Посібник для слідчих» і «Кримінальна психологія». Автор вперше аргументував необхідність виділення окремого напрямку юридичної

психології – судової психології, в структурі якої виділив "суб'єктивну психологію", під якою розумів психічну діяльність судді, і "об'єктивну психологію" – психічну діяльність тих учасників процесу, які забезпечують судді матеріал для остаточних висновків і суджень, необхідних для винесення вироку (обвинувачуваного, свідка, потерпілого).

На початку ХХ ст. побачили світ роботи Л. Блюнеллі «Свідомість звинувачуваного» (1902 р.), М. Ворста «Експериментальні дослідження достовірності свідчень» (1907 р.), Г. Райха «Про напрями психології» (1912 р.), К. Марбе «Принципи судової психології» (1913 р.), О. Ліпмана «Основи психології для юристів» (1914 р.), в яких розглядалися теоретичні і практичні питання використання психології в юриспруденції. З 1907 р. відомий учений Е. Клапаред читав у Женеві «Курс лекцій з юридичної психології».

На теренах Російської імперії, починаючи з Петра І, кримінально-правові і процесуальні питання розглядаються у певному сенсі через призму психологічних знань. Так, І. Т. Посошков пропонував різні способи допитів свідків і обвинувачуваних, рекомендував класифікувати злочинців за ступенем їх "зіпсованості". Він говорив, що усвідомлення права відсутнє у масі народу.

Практична спрямованість юридичної психології особливо визначилася у 50–70-х роках ХІХ ст. Так, С. Баршев у роботі "Погляд на науку кримінального законодавства" (1858 р.) відзначав, що жодне питання кримінального права не може бути вирішене без допомоги психології: "Якщо суддя не знає психології, то це буде суд не над живими істотами, а над трупами". На його думку, психологія потрібна не тільки суддям, але й слідчим, тому що зі скасуванням катувань у їх розпорядженні залишається лише один засіб розкриття злочину – вплив на психіку злочинця. Психологія потрібна і законодавцю, якого вона навчить бачити в злочинці не неприборканого звіра, а людину, яку потрібно перевиховувати, а не діяти на неї "мечем і в'язницею". У 1871 р. А. Фрезе опублікував роботу "Нарис судової психології", визначивши її предмет як "нотатки до юридичних питань про нормальні і ненормальні прояви душевного життя".

Прогресивні юристи другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (Л. Владимиров, Д. Дріль, С. Гогель, А. Коні, Л. Петражицький, В. Чиж, М. Ядринцев та ін.), розуміючи, що лише психологія дозволяє визначити закономірності, що детермінують поведінку людини, вважали, що юридична психологія повинна скласти наукову основу кримінального права, тобто на її базисі має будуватися вчення про суб'єкт злочину, осудність, зміст покарання.

У цей же час (друга половина ХІХ і початок ХХ ст.) все більш вагомим значення набували експериментальні дослідження з юридичної психології. Умови для цього були створені зусиллями лікарів–практиків у галузі експериментальної фізіології і психіатрії (І. Сеченов, В. Бехтерев, С. Корсаков, В. Сербський, В. Кандинський та ін.).

Під керівництвом В. Бехтерева було здійснене перше експериментальне

дослідження неповнолітніх злочинців, результати якого викладено в роботі "Про розумову працездатність малолітніх злочинців" (1903 р.). У 1904 р. проведено експеримент для перевірки достовірності показань свідків: глядачам п'єси Московського художнього академічного театру "Юлій Цезар" запропоновано відповісти на 15 запитань, які стосувалися сцени вбивства. Надійшло 505 листів із відповідями, що дало змогу сформулювати певні висновки.

Питання щодо показань свідчень, особливо неповнолітніх, було предметом вивчення багатьох вчених того часу. Результати, що засвідчували їх недосконалість (недостовірність), спонукали до пошуку інших можливостей одержання доказової інформації, зокрема, за допомогою експериментальної психології. Стали з'являтися роботи, присвячені використанню навіювання і гіпнозу в кримінальному судочинстві. За участю В. Бехтерева в 1896 р. був застосований гіпноз до підозрюваної у вбивстві свого чоловіка Марії Румянцевої, яка вчинила злочин у результаті сугестії фельдшера І. Хрисанфова, її коханця і домашнього лікаря.

У 1902 р. опубліковано книгу В. Бехтерева «Про експериментальне дослідження злочинців», де підкреслюється, що досліджувати злочинців необхідно переважно «у психологічному відношенні й особливо – в експериментально-психологічному відношенні». На його думку, найближчі причини злочину ніколи не втраять «свого психологічного інтересу і практичного значення». Більш пізня його робота «Об'єктивно-психологічний метод у застосуванні до вивчення злочинності» (1912 р.), присвячена методиці психологічного дослідження злочинців, у якій він поділяв злочинців на декілька груп за психологічними ознаками: а) злочинці за пристрастю (поривчасті та імпульсивні); б) злочинці з недостатньою чутливістю, без моральних критеріїв, які вчинюють злочини навмисно; в) злочинці з інтелектуальними вадами; г) злочинці з слабкою волею (лінощі, алкоголізм тощо).

На I Всесоюзному з'їзді психологів, присвяченому вивченню поведінки людини (1930 р.), з доповідями виступили А. Брусіловський ("Основні проблеми психології підсудного у кримінальному процесі") і О. Тагер ("Про висновки і перспективи вивчення судової психології"). Останній визначив такі основні розділи юридичної психології:

- а) кримінальна психологія – вивчає поведінку правопорушника;
- б) процесуальна психологія – вивчає організацію і діяльність суду;
- в) пенітенціарна психологія – вивчає поведінку осіб, які відбувають покарання, і тих, на кого покладені функції нагляду і перевиховання засуджених.

На цьому етапі розвитку юридичної психології для неї була характерною, як і для психології та юриспруденції того часу, боротьба думок, підходів, методологічних баз.

Після тривалої перерви, в останні десятиліття XX ст. активізуються дослідження в таких галузях, як проблематика комплексної науки віктимології (дослідження злочинів з позицій відносин і особистості жертви),

як виявлення ролі феномену "стигматизації", тобто "суспільного своєрідного таврування" на розвиток злочинців (за Е. Сатерлендом), як вивчення "системи злочинної поведінки" (через вивчення групового способу життя злочинців, генезису їхніх специфічних субкультур), як аналіз ефективності різних виправних програм (за Кларком, через вивчення впливу психотехнологій ресоціалізації та реабілітаційного впливу на зниження рецидиву).

Проблеми юридичної психології завжди привертали пильну увагу українських дослідників. На початку ХХ ст. вивчалися такі проблеми:

- динаміка злочинності і її співвідношення із соціально-економічною динамікою розвитку держави;
- соціальні джерела злочинності;
- процес утворення злочинної особистості;
- вплив діяльності пенітенціарних органів на особистість злочинця;
- загальні питання юридичної психології (предмет, система, методи, історія, зв'язки з іншими науками);
- правосвідомість і правова психологія;
- психологічна характеристика юридичної діяльності;
- кримінальна психологія, психологія злочинця й злочину;
- психологія попереднього слідства;
- психологія кримінального судочинства;
- судово-психологічна експертиза;
- психологічні особливості неповнолітніх правопорушників;
- кримінально–виконавча психологія;
- етика й психологія правовідносин у сфері підприємницької діяльності;
- психологічні закономірності виникнення й розвитку "тіньової економіки";
- психологія організованої злочинності тощо.

Дослідження фахівців сьогодення мають досить широкий діапазон. Це не тільки проблеми використання судово-психологічної експертизи, психології дізнання і слідства, психологічні проблеми профілактики правопорушень, а й питання психології особистості правопорушника, психології судочинства, правомірної поведінки, професіограм і психограм юридичних професій тощо.

Розширяється горизонт психологічних досліджень та сфер практичного застосування їх результатів у практичній юриспруденції. Виявляється тенденція використання психологічних знань для забезпечення виконання завдань цивільного судочинства, профілактики адміністративних правопорушень, а також їх застосування в законотворчому процесі. Позитивні зміни спостерігаються також в організації наукових досліджень. Останніми роками визначилося прагнення до координації наукових досліджень, кооперації з науковими пошуками у суміжних сферах –

соціології, педагогіці, медицині. Вказані процеси свідчать про вихід юридичної психології в Україні на новий етап розвитку.

3. Поняття особистості у психології.

Перш ніж розглядати теорії і концепції особистості в юридичній психології, ми згадаємо базові підходи до теорій особистості в психології.

Психологія особистості – особливий розділ психології. Він відбиває результати багаторічних досліджень вченими усього світу загальних закономірностей функціонування та формування особистості, індивідуальних особливостей людини, їх прояв у життєдіяльності. Психологія особистості виконує інтегративну функцію, сприяючи формуванню в науковому світогляді здобувачів цілісної картини людини, що містить у собі сучасні уявлення про психіку та окремі її сторони. При вивченні психології особистості розглядаються найважливіші поняття персонології, основні закономірності функціонування особистості, проблеми особистісної регуляції діяльності, формування Я-концепції, становлення системи саморегуляції поведінки, а також розглядаються і порівнюються точки зору на ці проблеми представників різних психологічних шкіл і напрямків.

Особистість як предмет пізнання цікавить не тільки психологію, але й інші науки, що вивчають людину. Тому має сенс уточнити уявлення про особистість, що склалися в прикордонних до психології дисциплінах.

Особистість у філософії виступає як сукупність всіх суспільних відносин. Проблема особистості у філософії - це проблема місця, яке особистість займає в суспільстві.

Особистість в соціології - це стійка система соціально значущих рис, що характеризують індивіда, це продукт суспільного розвитку і включення індивіда в систему соціальних відносин за допомогою діяльності і спілкування. Тут поняття особистості збігається з поняттям індивіда і людини.

У психології особистість вивчається різними галузями психологічної науки. Обумовлено це багатоплановістю проявів особистості, суперечливістю, а часом і загадковістю людської поведінки. Багатоплановість поведінки вимагає в свою чергу різнорівневого психологічного аналізу.

Особистість в загальній психології - це деяке ядро, що зв'язує воєдино різні процеси індивіда і надає його поведінці необхідну послідовність і стійкість.

Диференційна психологія робить акцент на вивченні індивідуально-психологічних особливостей особистості і відмінностей між людьми, а соціальна психологія виводить структуру особистості зі структури її взаємодії з іншими людьми і соціальним цілим. Як відзначали Г. Ліндслі і Е. Аронсон завдання соціальної психології полягає в тому, щоб "зрозуміти і пояснити як актуальна, уявна і передбачувана присутність інших людей впливає на думки, почуття і поведінку індивіда". При цьому соціальна психологія вивчає статус та соціальні ролі особистості в різних спільнотах, її

самосприйняття в контексті різних ролей, установок, міжособистісних відносин.

Істотний і цінний внесок у загальну теорію особистості вносять педагогічна, вікова, етнічна психологія, психологія праці, психологія розвитку та ряд інших.

Б.Г. Ананьїв так резюмує вивчення проблеми особистості в психології: "Проблема особистості, будучи однією з центральних у теоретичної та прикладної психології, виступає як дослідження психічних властивостей і відносин особистості (загальна психологія особистості), індивідуальних особливостей і відмінностей між людьми (диференціальна психологія), міжособистісних зв'язків, статусу і ролей особистості в різних спільнотах (соціальна психологія), суб'єкта суспільної поведінки і конкретних видів діяльності (всі галузі прикладної психології)".

Цінність такого багаторівневого психологічного вивчення особистості полягає в тому, що всі рівні дозволяють розкрити діалектику загального, особливого і одиничного в психологічному складі особистості. Найважливіша теоретична задача такого підходу полягає, на думку Б.Ф. Ломова, в розтині об'єктивних підстав інтегральних психологічних властивостей, які характеризують людину як індивіда, як суб'єкта, як особистість, нарешті, як індивідуальність.

Поняття особистості відноситься до числа самих невизначених і спірних термінів у психології. У 1937 році американський психолог Гордон Олпорт написав монографію "Особистість: психологічна інтерпретація", в якій навів більше 50 різних визначень особистості, знайдених ним у англомовних колег. Жодне з них його не влаштувало і він запропонував своє. Так робили й інші вчені, які претендували на створення власної теорії особистості. Тому можна сказати, скільки існує теорій особистості, стільки є і її визначень. Чи можна в них виділити щось загальне, з чим погодилося б більшість психологів?

А.В. Петровський, наприклад, охарактеризував особистість в системі міжособистісних відносин, у зв'язку з чим їм були виділені три аспекти особистості: інтраіндивідний, який відображає властивості, притаманні самому суб'єкту; інтеріндивідний, який розглядає особливості взаємодії особистості з іншими людьми; і метаіндивідний, що описує вплив даної особистості на інших людей.

У психології особистість вивчається в двох головних аспектах: 1) загальнопсихологічному - структура і загальні властивості особистості, діяльність як форма існування і прояву особистості; 2) соціально-психологічному - особистість вивчається в контексті спілкування і взаємодії людей і різних груп.

Сучасне визначення особистості звучить так: - *«особистість - поняття, вироблене для відображення соціальної природи людини, розгляду її як суб'єкта соціокультурного життя, визначення її як носія індивідуального початку, що розкривається в контекстах соціальних відносин, спілкування і предметної діяльності»*. Під «особистістю» розуміють: 1) людського індивіда як суб'єкта відносин і свідомої діяльності або 2) стійку систему

соціально значущих рис, що характеризують індивіда як члена того чи іншого суспільства або спільноти. Хоча ці два поняття - особистість як цілісність людини (лат. *Persona*) і особистість як її соціальний і психологічний образ (лат. *Personalitas*) - термінологічно цілком замінні, вони вживаються іноді як синоніми.

Всі психологи згодні з тим, що особистістю не народжуються, а стають, і для цього людина повинна зробити чималі зусилля. Вона повинна оволодіти мовою, а потім з її допомогою багатьма моторними, інтелектуальними та соціо-культурними навичками. Особистість розглядається як результат соціалізації індивіда, в процесі якої він засвоює традиції і систему ціннісних орієнтацій вироблених людством. Чим більше людина змогла сприйняти і засвоїти в процесі соціалізації, тим більш розвинену особистість вона собою представляє.

4. Основні теоретичні підходи до психології особистості.

Більшість теоретичних визначень особистості містять наступні загальні положення:

- підкреслюється значення індивідуальності, або індивідуальних відмінностей - в особистості представлені такі особливі якості, завдяки яким дана людина відрізняється від всіх інших людей;
- особистість постає у вигляді якоїсь гіпотетичної структури чи організації. Особистість - абстракція, заснована на висновках, отриманих в результаті спостереження за поведінкою людини;
- підкреслюється важливість розгляду особистості у співвідношенні з життєвою історією індивідуума чи перспективами розвитку. Особистість характеризується в еволюційному процесі як суб'єкт впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, включаючи генетичну і біологічну схильність, соціальний досвід і мінливі обставини навколишнього середовища;
- особистість представлена характеристиками, які «відповідають» за стійкі форми поведінки. Особистість як така відносно незмінна і постійна в часі і мінливих ситуаціях; вона забезпечує почуття безперервності в часі і навколишнього оточення.

Важливо ще раз наголосити, що визначення особистості залежать від теоретичної орієнтації даного автора.

У більшості теорій особистості розглядається питання про те, з чого складається психологічне благополуччя. Наприклад, Фрейд вважав, що функціонування зрілої особистості характеризується здатністю продуктивно працювати і підтримувати задовільні міжособистісні відносини. І, хоча цей критерій психічного здоров'я може на перший погляд здатися занадто глобальним і неспецифічним, при більш уважному розгляді тут напрошуються важливі висновки. Так, згідно з Фрейдом, здатність працювати припускає здатність ставити перед собою довготривалі віддалені цілі і досягати їх, а також справлятися з тривогою таким чином, щоб це не відбивалося негативно на поведінці. Подібним чином, акцент на задовільні соціальні відносини припускає здатність насолоджуватися широким

спектром емоцій без почуття загрози, а також привносити творчі елементи в задоволення сексуальних і агресивних спонукань.

Психічне здоров'я можна також визначити в термінах теорії соціального навчання. Наприклад, Бандура приділяє особливу увагу поняттям, що відображає нашу здатність задовольняти вимогам життя (Bandura, 1982). У його розумінні самоефективність, чи усвідомлення власної здатності вибирати саме ті види поведінки, які необхідні для досягнення мети, є найважливішою особливістю пристосування. Більше того, Бандура стверджує, що люди, що оцінюють самі себе як сильних особистостей, ставлять перед собою більш важкі завдання, витрачають більше зусиль і в результаті можуть бути більш успішними в досягненні своїх цілей.

Деякі персонологи приділяють велику увагу створенню психологічного портрета здорової особистості і основних складових здорового способу життя. Найбільш очевидна ілюстрація в цьому випадку - теорія самоактуалізації Маслоу, що базується на ієрархії потреб. За Маслоу (Maslow, 1987), для нормального особистісного зростання потрібно зрушення відносної значимості потреб від найбільш примітивних (фізіологічні та потреби безпеки) до найбільш піднесених або найбільш «людських» (в істині і красі). Маслоу також вивчав людей з реалізованою потребою в самоактуалізації і сформулював результати своїх спостережень в термінах особистісного профілю, куди увійшли такі якості, як ефективне сприйняття реальності, потреба в самоті і приватності життя, а також прийняття себе та інших.

У багатьох теоріях особистості були досить докладно розроблені клінічні, або консультативні, аспекти. Відмінності між ними полягають не тільки в методах лікування, але також і в поглядах їхніх творців на особистість в цілому. На одному полюсі знаходиться психодинамічна теорія, яка надає першорядне значення неусвідомленим конфліктам і досвіду навчання в дитинстві, що розглядаються як домінуючі фактори в контролі поведінки. Тому психодинамічна модель терапевтичного впливу фокусується на тому, щоб надавати людям допомогу у виявленні витіснених зі свідомості причин і джерел конфліктів дитячого віку, а також у розумінні того, як ці конфлікти впливають на їхнє життя в зрілості. На іншому полюсі лежить біхевіористська теорія, що дотримується того погляду, що поведінка значною мірою зумовлено життєвими подіями і навколишнім середовищем. Теоретики, які стоять на цих позиціях, припускають, що люди з порушеною адаптацією або свого часу не змогли навчитися навичкам, необхідним для того, щоб відповідати вимогам повсякденного життя, або придбали недостатні або дефектні навички, які закріпилися у них під впливом деяких форм підкріплення. Відповідно, біхевіоральний підхід до терапії ставить завдання допомогти людям навчитися новим формам поведінки замість старих, дефектних або позбавити їх від недостатньо адаптивних поведінкових реакцій.

5. Розширення меж теорії особистості. Теорії девіантної та

делінквентної поведінки.

В останні десятиріччя підходи до людської природи і функціонування продовжують розвиватися. В юридичній психології особлива увага приділяється теоріям девіантної та, особливо, делінквентної поведінки.

Перш ніж приступати до розгляду теорій, поговоримо про те, що необхідно пам'ятати для правильного їх розуміння. Потрібно особливо відзначити кілька моментів. По-перше, будь-яка теорія - це модель, а значить - спрощення тієї реальності, яку вона пояснює. Пояснюючи реальність, теорія виділяє деякі її характерні риси, відкидаючи інші. Це необхідно, оскільки реальність (тим більш – соціальна) неймовірно складна і облік всіх її рис і якостей неможливий. Тому опис реальності, що дає та чи інша теорія – завжди є схематичним.

По-друге, жодна теорія не пояснює повністю того, що вона прагне пояснити. Це означає, що жодна теорія не пояснює всіх видів кримінальної або девіантної поведінки. Окремі теорії пояснюють лише окремі аспекти цього складного явища. Узагальнюючи, можна сказати, що реальне життя людей не вкладається ні в які теорії, але теорії здатні значно допомогти в розумінні реальної життя.

Нарешті, потрібно пам'ятати, що будь-яка теорія несе на собі відбиток цінностей свого творця.

Тому, що б вивчення теорій принесло користь, потрібно в кожному разі спробувати подивитися на проблему очима автора. Спробувати уявити собі його погляд на людину і суспільство. Подібний підхід, крім того, що допомагає краще зрозуміти кожну теорію, виховує гнучкий не догматичний погляд на проблеми.

Існує велика кількість загальних концепцій девіантності, автори яких, як правило, концентрують увагу на якомусь одному (рідко - на двох-трьох) аспекті девіантної поведінки. Традиційно, все різноманіття теорій зводять до трьох типів: **біологічні теорії, психологічні та соціологічні.**

У той же час, ми будемо розглядати **п'ять типів теорій девіантної поведінки**: 1) теорії, що використовують біологічний підхід; 2) теорії, що використовують підхід психології особистості; 3) соціально-психологічні теорії; 4) соціологічні теорії; 5) гуманістичний підхід і пов'язані з ним дискусії про природу людини.

Однак, на більш високому теоретичному рівні можна бачити, що більшість розбіжностей між вченими фактично зводиться до прихильності до одного з двох діаметрально протилежних тверджень: а) "девіантність від самого початку властива людині, тому соціальні норми порушувалися і будуть порушуватися"; б) "девіантність людини не є вродженою і необхідною, тому при зміні умов життя людей ми маємо шанс позбутися негативних поведінкових відхилень". Іншими словами, основна суперечка між вченими пов'язана з поглядом на причини девіантної поведінки, чи вони знаходяться всередині, чи назовні людини. Але, мабуть, частково мають рацію і ті й інші. Зовнішні умови можуть сприяти прояву як позитивного потенціалу в людині, так і негативного.

Загальні висновки.

Отже, теорії особистості являють собою організовані спроби просунутися в нашому розумінні поведінки людини з точки зору психології. Теорії особистості мають відношення не тільки до загального функціонування індивідуума, але також до індивідуальних відмінностей між людьми.

Хоча в даний час немає загальноприйнятого єдиного визначення особистості, тим не менш, в більшості теоретичних визначень особистість розглядається як загальна ідея індивідуальних відмінностей, як гіпотетична структура, як процес розвитку протягом життя, а також як сутність, що пояснює стабільні форми поведінки.

Теорії особистості фокусуються на шести самостійних аспектах поведінки людини: структура, мотивація, розвиток, психопатологія, психічне здоров'я і зміна поведінки за допомогою терапевтичного впливу.

Питання для самопідготовки:

1. Визначте об'єкт та предмет дисципліни «Теорії та концепції особистості в ракурсі юридичної психології».
2. Охарактерізуйте основні підходи до поняття особистості у психології.
3. Назвіть основні теоретичні підходи до тлумачення витоків девіантної та делінквентної поведінки.